

Stjórnarskrárákvæði um stöðu íslenskrar tungu

Björg Thorarensen

Stjórnlaganefnd fór þess á leit við Björgu Thorarensen, prófessor við laga-
deild Háskóla Íslands og fulltrúa í stjórnlaganefnd, að hún ynni úttekt um
stöðu íslenskrar tungu samkvæmt stjórnarskrá og lögum. Þar yrði lagt mat á
hvort rétt væri að setja ákvæði í stjórnarskrána um þjóðtunguna til að verja
hana og efla. Þá var óskað eftir samanburði á því hvort og þá með hvaða
hætti, tungumál annarra þjóða væru varin í stjórnarskrá.

1. Söguleg atriði um stöðu íslenskrar tungu samkvæmt lögum og stjórnarskrá

Í stjórnarskrá Lýðveldisins Íslands nr. 33/1944 er hvergi vikið að
íslenskri tungu eða stöðu hennar sem þjóðtungu eða opinbers tungumáls.
Eru kaflaskipan hennar og viðfangsefni í meginatriðum sambærileg stjórn-
arskránni frá 5. janúar 1874 um hin sérstaklegu málefni Íslands, sem var
sett einhliða af Kristjáni IX. Danakonungi.

Uppbygging Lýðveldisstjórnarskrárinnar frá 1944 ber þess merki að vera
að stofni til frá 19. öld og einnig að Íslendingar áttu lítinn þátt í að semja
efni hennar. Í inngangskaflanum eru aðeins tvö ákvæði, í 1. gr. segir að
Ísland sé lýðveldi með þingbundinni stjórn og í 2. gr. er mælt fyrir um
þrískiptingu ríkisvaldsins. Engin önnur ákvæði í stjórnarskránni nefna
berum orðum önnur helstu grundvallaratriði sem íslensk stjórnskipun
byggist á, svo sem uppsprettu ríkisvaldsins, lýðræðisskipulag eða þing-
ræði. Ólíkt því sem má sjá í mörgum stjórnarskrám tuttugustu aldar hef-
ur stjórnarskráin ekki heldur nein ákvæði um skilgreiningu ríkisins eða
einkenni og sameiningartákn íslensku þjóðarinnar, t.d. um yfirráðasvæði
ríkisins, ríkisborgararétt, þjóðfána, höfuðborg eða opinbert tungumál. Í
þessu sambandi má reyndar hafa í huga að stjórnarskráin hvorki skil-
greinir né nefnir berum orðum íslensku þjóðina sem slíka. Er þó óbeint
vísað til þjóðarinnar í nokkrum ákvæðum, t.d. 3. gr. og 31. gr. að forseti
Íslands og alþingismenn skuli vera *þjóðkjörnir* og rætt er um *þjóðarat-
kvæðagreiðslur* í 3. mgr. 11. gr. varðandi lausn forseta frá embætti. Einnig

er rætt um *þjóðkirkju* í 62. gr. stjórnarskrárinnar og í 1. mgr. 64. gr. um að enginn megi neins í missa af borgaralegum og *þjóðlegum* réttindum fyrir sakir trúarbragða sinna.

Að þessu leyti er íslenska stjórnarskráin sambærileg þeim stjórnarskrám sem settar voru í Evrópuríkjum við afnám einveldis upp úr miðri 19. öldinni. Þar sem þjóðtunga eða opinbert tungumál var ekki nefnt í dönsku grundvallarlögunum frá 1849 leiddi af sjálfu sér að ákvæði af þeim toga kom ekki inn í fyrstu íslensku stjórnarskrána heldur, enda var hún bein fyrirmynd stjórnarskrárinnar sem Íslandi var sett 1874.

Þótt íslenska tungan fengi ekki sérstakan sess í stjórnlögum Íslands lögðu forystumenn þjóðarinnar á seinni hluta 19. aldar mikla áherslu á að íslenska væri notuð í stjórnsýslunni hér á landi og embættismenn sem konungur skipaði hér til starfa kynnu tungumálið. Þær kröfur komu skýrt fram gagnvart dönsku stjórninni í aðdraganda að setningu stjórnarskrárinnar 1874. Þetta endurspegladist í 1. mgr. 4. gr. stjórnarskrárinnar frá 1874 að engan mætti skipa embættismann á Íslandi, nema „hann hafi hin almennu rjettindi innborinna manna og þar á ofan hafi fært sönnur á, að hann hafi fullnægt því, sem fyrir er mælt í hinum gildandi ákvörðunum um kunnáttu í máli landsins“.

Næstu áratugi beindust kröfur Íslendinga að því að fá framkvæmdarvaldið flutt frá Danmörku inn í landið og jafnframt að hér yrði íslenskur ráðherra sem mælti á íslenska tungu og bæri ábyrgð gagnvart Alþingi. Sá áfangi náðist árið 1904 eftir að breytingar voru gerðar á stjórnarskránni með stjksl. nr. 16/1903 þegar framkvæmdarvaldið var flutt til Reykjavíkur frá Kaupmannahöfn. Var þar tekið fram að ráðherra skyldi *tala og rita íslenska tungu*. Þegar lagaskóli var settur á fót á Íslandi árið 1908 var enn frekar lagður grunnur að því að tryggja stöðu tungunnar í stjórnkerfinu með því að mennta flesta embættismenn landsins á íslenskri tungu í íslenskum lögum.

Með sambandslagasamningnum við Danmörku og setningu sambandslaganna 1918 varð Ísland fullvalda ríki og ný stjórnarskrá var sett af því tilefni með stjksl. nr. 9/1920. Með nýkomnu fullveldi þurfti að skilgreina og setja lög um íslenskan ríkisborgararétt. Var þá fellt niður skilyrði um að ráðherra og aðrir embættismenn skyldu hafa kunnáttu í máli landsins en í staðinn kom það almenna skilyrði inn í 16. gr. stjórnarskrárinnar að engan mætti skipa embættismann nema hann hefði íslenskan ríkisborgararétt. Þá var gert að skilyrði fyrir kjörgengi og kosningarrétti til Alþingis að maður hefði íslenskan ríkisborgararétt, þótt þeir erlendu ríkisborgarar sem þegar höfðu öðlast slík réttindi héldu þeim áfram.

Í lýðveldisstjórnarskránni stendur óbreytt sú skipan að íslenskur ríkisborgararéttur sé skilyrði fyrir skipun í embætti, sbr. 2. mgr. 20. gr., og fyrir kjörgengi og kosningarrétti, sbr. 33. og 34. gr. Auk þess er íslenskur ríkisborgararéttur skilyrði fyrir kjörgengi í Alþingiskosningum og til embættis forseta.

2. Staða íslensku tungunnar og tillögur um að styrkja hana

Íslenska hefur frá upphafi verið eina tungumál þjóðarinnar. Þegar landið var numið fyrirfundust hér engir frumbyggjar sem mæltu á aðra tungu og ekki hafa skapast staðbundnir tungumálaminnihlutahópar í landinu með sögulega hefð eða sérstök tengsl við landið eða þjóðarbrot sem hafa eigið tungumál. Því hafa í raun aldrei skapast bein álitamál um þörf á yfirlýsingu í stjórnarskrá eða almennum lögum um að íslenska skuli vera opinbert tungumál eða að tryggja þurfi rétt þjóðarbrota til eigin tungumáls eins og í mörgum öðrum ríkjum.

Engin almenn fyrirmæli eru því í stjórnarskrá eða lögum um að vinnu- mál stofnana ríkisins sé íslenska. Að þessu leyti njóta dómstólar þó sérstöðu, en í 1. mgr. 10. gr. laga um meðferð einkamála nr. 91/1991 er mælt fyrir um að þingmálið sé íslenska og sambærilegt ákvæði er í 1. mgr. 12. gr. laga um meðferð sakamála nr. 88/2008. Jafnframt koma þar fram reglur um að kalla til dómtúlk þegar sá sem gefur skýrslu fyrir dómi kann ekki íslensku nægilega vel og er sakborningum tryggður réttur til aðstoðar túlks og þýðanda sér að kostnaðarlausu.

Störf Alþingis hafa ævinlega farið fram á íslensku og þó einhverjar undantekningar megi finna frá fyrri öldum þegar Ísland var undir erlendu konungsvaldi, skipta þær ekki máli fyrir stöðuna nú. Lög hafa allt frá 1859 verið birt á íslensku þó að frumtextar þeirra hafi verið á dönsku allt til þess tíma. Þótt stjórnarskrá eða lög hafi aldrei mælt sérstaklega fyrir um að þingstörfin skuli fara fram á íslensku hefur verið litið svo á vegna ljósrar venju sem talin hefur verið sjálfsgöð. Þar sem um starfsemi ríkisins er að ræða, hefur verið bent á að stjórnskipunarvenja hafi myndast um þessa málnotkun sem verði ekki vikið frá nema stjórnarskránni sé breytt.¹

Það sama má segja um íslensku stjórnsýsluna en með skilyrðinu um kunnáttu í íslenskri tungu og síðar íslenskan ríkisborgararétt til þess að vera skipaður embættismaður hefur ekki komið til álita að setja þurfi bein stjórnarskrárákvæði um að íslenska skuli notuð í stjórnsýslunni eða störfum dómstóla.²

Á síðustu árum hafa umræður vaknað um að rétt sé að treysta undirstöður íslenskrar þjóðtungu með því að binda ákvæði um hana í stjórnarskrá auk þess sem sett verði almenn lög um stöðu tungumálsins. Í tillögu til þingsályktunar sem var lögð fram á Alþingi árið 2003 var lagt til að forsætisráðherra setti á fót nefnd sem athugaði réttarstöðu íslensku sem þjóðtungu Íslendinga og opinbers máls Íslands, þar á meðal hugsanlegar stjórnarskrárbreytingar. Í greinargerð sem fylgdi þingsályktunartillögunni kom m.a. fram að staða þjóðtungunnar í stjórnarskrá og almennum lögum væri óljós, en það hefði þó ekki komið að sök fram til þessa. Aðstæður væru þó að breytast hratt. Alþjóðlegt samstarf eflaðist óðfluga og íslensk löggjöf tengdist sífellt sterkari böndum ýmsum alþjóðasamningum og alþjóðastofnunum. Þetta kallaði á skýrari ákvæði um stöðu íslensku sem þjóðtungu, en jafnframt kynni að vera þörf á að skilgreina stöðu annarra tungumála í íslensku samfélagi, löggjöf

1 Þór Vilhjálmsson : „Réttarreglur um íslenska tungu“ í ritinu Línæla. Sigurður Línal sjötugur (2001), bls. 646.

2 Sjá einnig um málfar og orðfæri í stjórnsýslunni: Sigurður Línal: „Málfar og stjórnarfar“. Úlfjótur, 1. tbl. 1988, bls. 53.

og stjórnarsýslu, Norðurlandamála t.d. og ensku, en e.t.v. einnig annarra „alþjóðamála“.³ Varð tillagan ekki afgreidd.

Árið 2005 skipaði forsætisráðherra nefnd sem var falið að ljúka endurskoðun stjórnarskrárinnar einkum ákvæði I. og II. kafla um forseta og framkvæmdarvald en einnig V. kafla um dómstólaskipan og skilaði nefndin áfangaskýrslu vorið 2007. Í starfi hennar var m.a. kallað eftir tillögum frá einstaklingum, félagasamtökum og stofnunum í samfélaginu. Komu þar fram tillögur um ýmis grundvallarákvæði sem ættu heima í almennum kafla fremst í stjórnarskránni. Þar má nefna tillögu frá Íslenski málnefnd um að mælt verði fyrir um það í stjórnarskránni að íslenska sé ríkismál Íslands. Þá sendi Félag heyrnarlausra nefndinni ósk um að íslenskt táknmál verði viðurkennt sem fyrsta mál heyrnarlausra, heyrnarskertra og dauflindra Íslendinga og tók Öryrkjabandalag Íslands undir þessa kröfu.⁴

Loks má geta þess að árið 2009 skipaði menntamálaráðherra nefnd um lagalega stöðu íslensku tungunnar og skilaði hún ítarlegri skýrslu um efnid vorið 2010. Nefndin lagði til að við endurskoðun stjórnarskrárinnar skyldi bætt ákvæði við hana um íslenska tungu til að undirstrika hana sem auðkenni þjóðarinnar. Jafnframt lagði hún til að sett yrðu sérstök lög um stöðu íslensku tungunnar. Með því yrði stuðlað að því að styrkja stöðu íslensku á öllum sviðum samfélagsins og áréttu skyldur stjórnvalda til að vinna að varðveislu hennar. Þá yrði í slíkri löggjöf mælt fyrir um réttindi þeirra sem nota táknmál til að fá viðeigandi aðstoð og að nánari ákvæði um þær skyldur verði settar með lögum einkum á sviði menntamála. Ýmsar aðrar tillögur voru settar fram í skýrslunni um leiðir til að efla íslensku á ýmsum sviðum, m.a. í fjölmiðlum, atvinnulífinu og í tölvuheimum.⁵

Í byrjun árs 2011 kynnti mennta- og menningarmálaráðherra frumvarp til laga um stöðu íslenskrar tungu og íslensks táknmáls sem byggir m.a. á tillögum nefndarinnar. Markmið frumvarpsins er að festa í lög stöðu íslenskrar tungu, mæla fyrir um varðveislu hennar, þróun, nothæfi og aðgengi og tryggja að allir landsmenn eigi kost á íslenskukennslu. Jafnframt gerir frumvarpið ráð fyrir að íslenskt táknmál verði viðurkennt í lögum sem fyrsta mál þeirra sem nota það til tjáningar og samskipta. Í ákvæðum frumvarpsins er mælt fyrir um hvernig þeim skuli framfylgt og hverjir beri þá skyldu. Þá eru fyrirmæli um notkun íslenskrar tungu innan stjórnkerfis ríkisins, Alþingis, dómstóla og stjórnarsýslu ríkis og sveitarfélaga.⁶

3 Alþt. 2003-04, A-deild, þskj. 517, bls. 2357.

4 Alþt. 2006-07, A-deild, þskj. 1293, bls. 6948.

5 Skýrsla nefndar um lagalega stöðu tungunnar. Mennta- og menningarmálaráðuneytið 2010. Sjá samantekt um tillögur á bls. 8-11.

6 Sjá frétt um efni frumvarpsins á heimasíðu mennta- og menningarmálaráðuneytisins frá 1. febrúar 2010 á slóðinni <http://www.menntamalaraduneyti.is/frettir/Frettatilkynningar/nr/5841>.

3. Stjórnarskrár annarra ríkja

1) Rök að baki stjórnarskrárákvæðum um stöðu tungumála

Ísland nýtur þeirrar sérstöðu í samanburði við önnur ríki að hér hefur ríkt mun meiri einsleitni með tilliti til tungumáls en víðast hvar annars staðar og hér á landi býr ein þjóð sem hefur frá upphafi átt eitt sameiginlegt tungumál. Því hefur það verið talið leiða af sjálfu sér að íslenska sé opinbert mál á Íslandi og ekki talin þörf á að tilgreina það í stjórnarskrá eða lögum. Þá hefur af sömu ástæðu ekki verið talin þörf á því að festa sérstaklega í stjórnarskrá ákvæði um réttindi minnihlutahópa til að nota tungumál sitt t.d. í samskiptum við stofnanir ríkisins. Fyrst á síðari árum, samhliða auknum áhrifum erlendra tungumála á íslenska tungu og einnig vegna vaxandi fjölda innflytjenda sem hafa annað mál en íslensku að móðurmáli, þar á meðal þeirra sem öðlast íslenskan ríkisborgararétt hefur vaknað umræða um stöðu íslenskunnar og hvort ástæða sé að tryggja hana í sérstöku stjórnarskrárákvæði.

Örðugt er að bera saman aðstæður á Íslandi við aðstæður annarra ríkja. Í reyndinni er lagalegt umhverfi í tengslum við tungumál afar breytilegt eftir aðstæðum og stjórnarskrárákvæði um efnið eru hvert með sínu sniði séu þau á annað borð fest í stjórnarskrá. Í ríkjum þar sem tvö eða fleiri tungumál hafa frá öndverðu verið ríkjandi tungumál meðal þjóðarinnar eða þar sem tungumálaminnihlutar eru til staðar eru meiri líkur á að finna megi stjórnarskrárákvæði um hvert eða hver séu hin opinberu tungumál ríkisins og jafnframt að tungumálaréttindi þjóðernisminnihluta skuli tryggð. Hér ber einnig að hafa í huga að ýmsar skuldbindingar hvíla á ríkjum samkvæmt alþjóðlegum mannréttindasamningum um að tryggja minnihlutahópum í landinu ákveðin tungumálaréttindi. Þar má t.d. nefna 27. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um borgaraleg og stjórnómálaleg réttindi sem verndar sérstaklega réttindi minnihlutahópa, m.a. til að nota tungumál sitt. Á hinn bóginn hefur Ísland ekki gerst aðili að helstu alþjóðasamningum um vernd þjóðernisminnihlutahópa (e. national minority), en nokkrir slíkir hafa verið gerðir, einkum á vegum Evrópuráðsins.

Við skoðun á stjórnarskrám heimsins kemur í ljós að í meirihluta tilvika er tungumáls landsins getið þar í einhverju samhengi. Er þar misjafnt hvort um ræðir ákvæði sem ætlað er að lýsa yfir stöðu þjóðtungu sem opinbers tungumáls, hvort um ræðir tungumálaréttindi af einhverjum toga. Reyndar er algengt en þó ekki algilt að fjallað sé um báða þætti í sama stjórnarskrárákvæði. En af þessu er þó ljóst að Ísland er í hópi minnihluta ríkja heims þar sem ekki er minnst á tungumál í neins konar samhengi.

2) Stjórnarskrár Norðurlanda

Í stjórnarskrám Danmerkur, Noregs og Svíþjóðar eru engin ákvæði um opinber mál ríkisins né heldur um tungumálaréttindi. Líkt og í íslensku stjórnarskránni eru þó sett skilyrði um ríkisborgararétt viðkomandi lands fyrir því að maður hljóti skipun í æðstu embætti í landinu. Er danska stjórnarskrárákvæðið um efnið að finna í 1. mgr. 27. gr. dönsku grundvallarlaganna og í grein 11.9. í sænsku stjórnarskránni er nánar tiltekið hvaða embættismenn dómstóla og stjórnsýslu falla undir ákvæðið. Í

norsku stjórnarskránni er mælt fyrir um það í 92. gr., sem stendur enn lítt breytt frá setningu laganna árið 1814, að einungis maður *sem tali tungu landsins* verði skipaður í embætti auk nánari skilyrða sem eru sett um búsetu hans og ríkisborgararétt.

Bæði í Noregi og Svíþjóð hafa verið sett almenn lög um tungumál og réttindi minnihlutahópa í þeim efnunum en í báðum ríkjum er að finna þjóðernisminnihluta, Sama, sem hafa eigið tungumál. Í Noregi gilda lög um tungumál nr. 5 frá 1980 (lov om målbruk i offentlig tjeneste), sem fjalla einkum um málnotkun í stjórnsýslu ríkis og sveitarfélaga, en þar segir jafnframt að ríkismálið og nýnorska séu jafngild form málsins. Þá voru nýverið sett lög um tungumál (språklagen) í Svíþjóð sem tóku gildi 1. júlí 2009 en þar er mælt fyrir um að sænska sé aðaltunga Svíþjóðar. Þar er einnig fjallað um mál nánar tilgreindra þjóðernisminnihluta, táknmál og um réttindi þeirra sem eiga annað móðurmál.

Af Norðurlöndunum er Finnland eina ríkið sem sett hefur bæði sérstakt ákvæði í stjórnarskrá og almenna löggjöf um opinber tungumál, svo og um rétt minnihlutahópa til að nota tungumál sitt og um réttindi þeirra sem nota táknmál eða þarfnast aðstoðar túlks. Var ákvæði þessa efnis fært úr eldri stjórnskipunarlögum og talsvert rýmkað í nýrri stjórnarskrá Finnlands frá 11. júní 1999 sem tók gildi 1. mars árið 2000 og stendur þar í 17. gr.⁷ Samkvæmt ákvæðinu eru opinber tungumál Finnlands finnska og sænska og skal réttur allra til að nota tungumálin tvö, fyrir dómstólum eða öðrum stjórnvöldum og til að fá opinber gögn á hvoru máli sem hann kys, tryggður með lögum. Stjórnvöld skulu sinna jafnt menningarlegum og félagslegum þörfum finnskumælandi og sænskumælandi íbúa landsins. Þá er tekið fram að Samar, sem teljast til frumbyggja landsins, svo og íbúar úr hópi Roma eða úr öðrum hópum, hafa rétt til að viðhalda og þróa tungumál sitt og menningu. Loks er réttur þeirra sem nota táknmál og þeirra sem þarfnast túlkunar eða þýðingar vegna fötlunar, tryggður með lögum.

Í kjölfar setningar hins nýja stjórnarskrárákvæðis hafa almenn lög í Finnlandi á þessu sviði verið endurskoðuð og gilda nú um efnið lög nr. 423 frá 6. júní 2003 (Språklag). Þar er m.a. áréttað að opinber mál Finnlands séu finnska og sænska og lögunum sé ætlað að útfæra nánar rétt beggja tungumálahópa. Ekki er hægt að ráða af finnskri réttarframkvæmd að stjórnarskrárákvæðið sem slíkt hafi haft bein áhrif á framkvæmd dóma eða stjórnsýslu. Íðulega hefur hins vegar reynt á ýmis ákvæði nýju tungumálalaganna hjá stjórnvöldum og virðist sem ýmis vandkvæði séu á því að sænskumælandi íbúar njóti til fulls þeirra réttinda sem þeim eru tryggð í stjórnarskrá og lögum. Um 91% þjóðarinnar hefur finnsku að móðurmáli en aðeins 5,5% íbúanna sænsku. Þá hafa komið í ljós vandkvæði við að tryggja börnum með finnskt táknmál kennslu á táknmáli.⁸

7 Sjá nánar um þróun reglna um opinber tungumál í Finnlandi, Pekka Hallberg: „Den nya språklagen i Finland“, og Språklagskommitténs betänkande 2001:3 Ny Språklag. Skýrsla útgefin af dómismálaráðuneyti Finnlands 15. júní 2001, bls. 24.

8 Sjá nánar skýrsluna Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagsstiftningen. 2009, bls. 77.

3) Stjórnarskrár nokkurra Evrópuríkja

Hér á eftir verður getið nokkurra dæma um ákvæði í stjórnarskrám ríkja þar sem vikið er að tungumálum. Slík ákvæði hafa einkum komið inn í stjórnarskrár á síðustu áratugum 20. aldar, m.a. í stjórnarskrár ríkja Austur-Evrópu settum eftir 1990. Hér verður ekki nánar vikið að almennum lögum sem sett hafa verið í viðkomandi löndum, en slík lög hafa verið sett í sumum tilvikum.

Austurríki: Í 20. gr. stjórnarskrár Austurríkis frá 1920 segir að þýska sé opinbert tungumál lýðveldisins án þess að það stefni í hættu þeim réttindum sem veitt eru tungumálaminnihlutum í sambandslögum.

Írland: Í 1. mgr. 8. gr. írsku stjórnarskrárinnar frá 1937 segir að írska sé þjóðtungan (national language) og fyrsta opinbera tungumálið (official language). Þá segir í 2. mgr. að enska sé viðurkennd sem annað opinbera tungumálið. Loks er tekið fram í 3. mgr. að setja megi með lögum sérreglur um notkun annars hvors tungumálsins.

Frakkland: Í inngangsákvæðum frönsku stjórnarskrárinnar frá 1958, 2. gr. eru talin upp sex atriði sem teljast til þjóðartákna. Þetta eru 1) að franska lýðveldið sé óskipt lýðræðissamfélag 2) að þjóðtungan sé franska 3) að þjóðfáninn sé blár, hvítur og rauður 4) að „Marseillaise“ sé þjóðsöngurinn 5) að einkennisorð frönsku þjóðarinnar sé „Frelsi, jafnrétti, bræðralag“ og 6) að ríkisvaldið komi frá þjóðinni, sé í höndum þjóðarinnar og fyrir þjóðina.

Spánn: Í 1. mgr. 3. gr. stjórnarskrár Spánar frá 1978 segir að kastillíanska sé opinber spænsk ríkistunga. Allir Spánverjar beri þá skyldu að þekkja hana og hafi réttinn til að nota hana. Þá segir í 2. mgr. að önnur tungumál Spánar séu einnig opinber tungumál á landsvæðum sem njóta sjálfstjórnar eftir því sem nánar er mælt fyrir í lögum þeirra.

Sviss: Samkvæmt 4. gr. svissnesku stjórnarskrárinnar frá 1998 eru þjóðtungur landsins fjórar; þýska, franska, ítalska og retó-rómanska (romansh).

Pólland: Í 27. gr. pólsku stjórnarskrárinnar frá 1997 er mælt fyrir um að pólska sé opinbert tungumál lýðveldisins, án þess að stefnt sé í hættu réttindum sem tungumálaminnihlutahópar njóta samkvæmt sambandslögum.

Lettland: Í I. hluta stjórnarskrár Lettlands frá 1998 segir í 3. gr. að lettneska sé opinbert tungumál Lettlands auk þess sem þjóðfánanum er lýst.

4) Samantekt um markmið stjórnarskrárákvæða um tungumál

Af því sem lýst hefur verið hér að framan verður ályktað að markmið þess að festa ákvæði um tungumál í stjórnarskrá séu einkum eftirfarandi:

- Tilvísun til þjóðtongu á meðal inngangsákvæða stjórnarskrár er þáttur í talningu á sameiginlegum auðkennum þjóðarinnar, ásamt

öðrum grunneinkennum t.d. um þjóðsöng, ríkisborgararétt, þjóðfána, höfuðborg o.s.frv. (t.d. franska stjórnarskráin).

- Að tryggja jafna stöðu tveggja eða fleiri tungumála sem hafa sögulega hefð fyrir því að vera jafnrétt há (t.d. svissneska stjórnarskráin), eða forgang eins tungumáls ef tvö eða fleiri eru útbreidd í landinu (t.d. írsku stjórnarskráin).
- Að tryggja rétt tiltekinna skilgreindra minnihlutahópa í landinu, t.d. staðbundinna hópa eða frumbyggja, til þess að nota tungumál sitt (t.d. finnska stjórnarskráin).
- Að mæla fyrir um að lög skuli sett um réttindi þeirra sem nota táknmál eða þeirra sem þarfnast túlkunar vegna fötlunar (finnska stjórnarskráin).

Er 17. gr. finnsku stjórnarskrárinnar víðtækasta ákvæðið af þessum toga og tekur til allra þeirra atriða sem hér eru talin. Franska stjórnarskráin geymir á hinn bóginn mun afmarkaðra ákvæði og lýsir aðeins yfir að franska sé meðal grunntákna frönsku þjóðarinnar um leið og því er í raun hafnað í sama ákvæði að minnihlutahópar séu til staðar í landinu. Algengt er að í stjórnarskrárákvæðum þar sem því er lýst hvaða tungumál sé opinbert mál landsins sé einnig vikið að því að tryggja skuli réttindi tungumálaminnihlutahópa eins og sjá má í pólsku stjórnarskránni, en það er þó ekki algilt, eins og dæmi má sjá um í lettnesku stjórnarskránni.

Við mat á því hvort bæta eigi ákvæði í íslensku stjórnarskrána um stöðu þjóðtungunnar þarf að taka afstöðu til þessara og hugsanlega fleiri þátta, s.s. hvort þörf er á því að bæta við ákvæði þessa efnis og í hvaða samhengi það verður sett fram.

4. Lokaorð

Það er eðlilegt og í samræmi við þróun stjórnarskráa í öðrum Evrópuríkjum á síðustu áratugum að huga að því að setja stjórnarskrárákvæði um að íslenska sé tungumál íslenska ríkisins eða að þjóðtungan sé íslenska. Myndi það styrkja stöðu tungunnar, undirstrika mikilvægi hennar og styðja við aðgerðir stjórnvalda til að efla og varðveita íslenskt tungumál með sérstakri löggjöf eða með öðrum aðgerðum.

Ákvæði um íslenska þjóðtöngu gæti átt heima meðal ákvæða stjórnarskrárinnar um helstu undirstöður íslenska ríkisins og þjóðarinnar og talningu á sameiginlegum auðkennum hennar í inngangsákvæðum stjórnarskrárinnar.